

Personatges Il·lustres

en l'arxiu Històric Provincial d'Alacant



Arxiu Històric Provincial
DES DEL 19 JUNY





Personatges Il·lustres

en l'arxiu Històric Provincial d'Alacant



Als depòsits de l'Arxiu Històric Provincial d'Alacant viu un abundant nombre de personatges il·lustres de la nostra història. La majoria han nascuts a la nostra província, però també hi estan presents aquells que, en algun moment de les seues biografies, van passar per les nostres terres. Els solem trobar, acompanyant el nostre deambular quotidià per la ciutat, en forma de noms que componen la guia de carrers d'Alacant. Als uns i als altres els unix el fet d'haver contribuït a la construcció de la societat alacantina que hui coneixem. Este és el motiu pel qual l'arxiu ha volgut fer-hi una exposició monogràfica que servisca per a donar-los a conèixer un poc més, aportant fonts inèdites fins ara o noves vies d'investigació, i que, al mateix temps, els reta un xicotet homenatge.

A causa de la gran quantitat de figures rellevants que apareixen entre els nostres documents, hem tractat d'establir una classificació, atenent a l'activitat que dugueren a terme, que ens permeta comprendre'ls; encara que, per exigències dels límits de l'espai expositiu, només en podem mostrar una selecció documental. Així, hem destacat nou àrees d'activitat: artistes, intel·lectuals, científics, professors, polítics, comerciants, metges, militars i nobles. Així mateix, hem volgut dedicar una vitrina a la incorporació de la dona a l'activitat pública en la nostra societat. Esta exposició compta, a més, amb la col·laboració de la Biblioteca Pública d'Alacant "José Martínez Ruíz, Azorín", que hi contribuïx amb l'exhibició del seu importantíssim material bibliogràfic sobre els personatges que protagonitzen esta mostra.

1. ARTISTES

L'arxiu té, entre els protocols notarials, informació rellevant sobre artistes del Barroc del segle XVIII, que van embellir amb les seues obres la nostra província, esta documentació és un testimoni fonamental per a determinar l'autoria de l'art alacantí. Hi destaquen els pintors Antonio de Villanueva o Agustín Espinosa, els mestres pedrapiquers José Terol o Lorenzo Chápuli, qui, entre altres coses, va realitzar l'edifici de l'Ajuntament d'Alacant, i l'escultor Juan Bautista de Borja, autor dels conjunts escultòrics de la façana de l'Església de Santa Maria o del Convent de la Santa Faç.



AHPA Sig. 1294/1

Coincidint amb el que s'ha denominat l'Edat de Plata de la cultura espanyola, en eixe primer terç del segle XX, a Alacant es va produir un moment d'intensa activitat cultural gràcies a la confluència en les nostres terres d'un grup distingit d'artistes i intel·lectuals, que van tindre els fòrums d'expressió a l'Ateneu Científic i Literari, el Cercle de Belles Arts o el Casino

d'Alacant¹, institucions també presents en l'arxiu. Els protocols notarials i el fons de l'Institut Jorge Juan, que recentment ens ha sigut transferit, aporten documentació molt interessant sobre este singular període alacantí. Molts dels artistes plàstics del moment es van formar a l'acadèmia del Pintor Lorenzo Casanova. Estos són alguns dels seus deixebles: Lorenzo Aguirre – pare de la poetessa alacantina Francisca Aguirre–, Emilio Varela o Adelardo Parrilla, d'este últim i de José Pérez Gil es mostra l'expedient acadèmic en l'exposició.

En escultura destaca l'escultor Vicente Bañuls Aracil, l'empremta del qual roman present a la ciutat, ja que serà l'encarregat de dur a terme els més importants monuments de caràcter oficial que homenatjaren les nostres celebritats. El seu expedient acadèmic i el del seu fill Daniel Bañuls, estan exposats en les nostres vitrines.

Detall del conjunt escultòric
dedicat a Canalejas,
obra de Vicente Bañuls.
AHPA. Arxiu fotogràfic.



El gran arquitecte de la ciutat d'Alacant del segle XX és Juan Vidal Ramos. Els edificis més capdavanters de la nostra ciutat són fruit del traç de la seua mà: el Palau de la Diputació, l'Hospital Provincial, hui MARQ, o

1 - AHPA. Sig. 1775

la Casa Carbonell, que embellix la nostra Esplanada, per això en mostrem també l'expedient acadèmic.



Casa Carbonell. AHPA. Arxiu fotogràfic

La música, l'art de què Schopenhauer va dir que “pot ser comparada amb una llengua universal, la qualitat i eloqüència de la qual supera amb escreix tots els idiomes de la terra”², també florix a Alacant. El gran músic Óscar Esplá, que dóna nom a una de les nostres avingudes i al nostre Conservatori Superior de Música, serà el nostre representant més univer-



AHPA. Fons Educació. Institut Jorge Juan. Expedients acadèmics

2 - SCHOPENHAUER, Arthur. *El mundo como voluntad y representación*. Madrid: Akal, 2005



sal, i realitzarà, a més, una intensa activitat en l'àmbit intel·lectual de la ciutat. La terra de naixement impregna la seua obra, amb peces com la seua simfonia *Aitana*, la seua *Sonata del Sud* o la seua *Ronda Llevantina*.

AHPA. Fons Educació. Institut Jorge Juan.
Expedients acadèmics

Quant a Ruperto Chapí, la néta de Rafael Altamira, Pilar, ens va facilitar una còpia de la partitura del *Trio para piano, violín y violonchelo* que el músic va dedicar al seu iaio.



2. INTEL·LECTUALS

En l'àmbit intel·lectual ens trobem amb una situació singular; dos dels principals representants de l'Edat de Plata espanyola naixen o s'eduquen a Alacant: Rafael Altamira i Francisco Giner de los Ríos, units per la *Institución Libre de Enseñanza*.

La família de Rafael Altamira té orígens alacantins i la seua

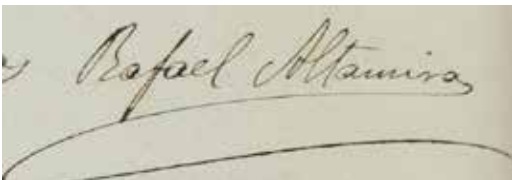
empremta queda fixada en un gran nombre d'escriptures notarials que ens parlen de la vida privada i familiar de l'intel·lectual. Tenim l'escriptura de Liquidació i manifestació de l'herència del senyor José Altamira y Moreno a favor de la seua viuda, Rafaela Crevea, i fills, entre ells Rafael, en 1897; diverses escriptures de préstecs, vendes i divisions de béns de les germanes María i Juana; una venda de part de casa i terra entre els germans Juana i Rafael Altamira Crevea, corresponent a la finca de Campello que tant estimava Altamira, totes datades en 1902. Però, a més, en 2012, Pilar Altamira, la néta de Rafael Altamira va donar a este arxiu una còpia de la testamentària del seu iaio.



Placa del carrer Rafael Altamira.
AHPA. Arxiu fotogràfic



AHPA. Còpia simple testamentària de Rafael Altamira



Signatura de Rafael Altamira en l'escriptura de liquidació i manifestació de l'herència de son pare, José Altamira. AHPA Sig. 1662

Francisco Giner de los Ríos, fundador de la *Institución Libre de Enseñanza*, va nàixer a Ronda, però son pare, funcionari del Ministeri d'Hisenda, va ser traslladat a Alacant i Giner va fer els seus estudis de Batxillerat a l'Institut de Segona Ensenyança alacantí, hui Jorge Juan. Enguany se celebra el primer centenari de la seua mort i per això li hem dedicat un número monogràfic de la nostra publicació "Delicatessen de l'ADHP". La seua obra educativa impregna bona part de la cultura alacantina de les primeres dècades del segle XX.



Giner de los Ríos a El Pardo (Madrid), 1910.
Foto del catàleg de l'Exposició: "Francisco Giner de los Ríos:
un andaluz de fuego". Consejería de Cultura Junta
de Andalucía y Centro Andaluz de las Letras.



AHPA. Fons d'Educació.
Institut Jorge Juan.
Expedients acadèmics. Signatura autògrafa.

En l'àmbit de les lletres l'Arxiu Històric Provincial d'Alacant també ha sigut especialment afortunat, ja que entre els seus fons trobem documentació corresponent a il·lustres plomes, com ara Gabriel Miró, Carlos Arniches o Miguel Hernández.

Per al cas de l'escriptor impressionista Gabriel Miró, els protocols notariaus tornen a cobrar protagonisme. Així, descobrim a la família Miró

a la notaria del cèlebre notari Lorenzo de Irizar y Avilés, escripturant el 19 d'abril de 1905 l'adjudicació de l'herència paterna, o el 21 de juny de 1910, atorgant un poder especial.

Don Juan y Don Gabriel Miró dan poder a Don Vicente Navarro y Bellod, mayor de edad, soltero, empleado y vecino de Madrid, para que en nombre

Gabriel Miró

Signatura autògrafa. Poder especial atorgat per Encarnación Ferrer Ors i els seus fills Juan i Gabriel Miró y Ferrer a favor de Vicente Navarro Bellod. AHPA

Anteriorment Gabriel Miró també havia ocupat els bancs de l'Institut de Sgona Ensenyança d'Alacant.

INSTITUTO DE ALICANTE

CURSO DE 1897 A 1898

ENSEÑANZA *Primaria (1º)*

Gabriel Miró y Ferrer
 natural de *Alicante* provincia de *Alicante*
 de *22* años de edad.

Solicita matricularse en las asignaturas abajo expresadas, mediante el pago de los derechos respectivos, y con sujeción a lo que determinan las disposiciones vigentes.

Vive en la calle de *San Juan* número *14*

ASIGNATURAS EN QUE SOLICITA MATRICULARSE	EFECTOS DE LA MATRICULA
<i>Letras y Lógica</i>	29
<i>Historia universal</i>	29
<i>Francés 1º curso</i>	25

Alicante el día de *Septiembre* de 1897
 Firmado del interesado a la presencia que lo representa
Antonio Bellod

NÚMERO DE ORDEN *146*

Nota: El nombre del alumno deberá llevar los dos apellidos materno y paterno, con sus

AHPA. Fons d'Educació. Institut Jorge Juan. Expedients acadèmics

El gènere teatral que triomfa en les primeres dècades del nou segle, junt amb el vodevil, és el sàinet, el principal representant del qual és Carlos Arniches, autor alacantí creador de la tragèdia grotesca: caricatures de la societat amb quelcom del cruel, i també dèbil, caràcter espanyol. Carlos Arniches apareix, entre rètols, en el fons d'Hisenda, ocupant algun dels cartells que s'adjuntaven per a la liquidació de l'impost per espectacles:



AHPA. Fons d'Hisenda.
Liquidacions de l'impost
per espectacles

I, clar que sí, compartint pupitre en l'Institut de Segona Ensenyança d'Alacant:



AHPA. Fons d'Educació. Institut
Jorge Juan. Expedients acadèmics.

Quant al gran poeta oriolà Miguel Hernández, l'arxiu ha fet este mateix any una exposició monogràfica, bibliogràfica i documental, conjuntament amb la Fundació Cultural Miguel Hernández, arran de la qual hem rebut de l'Arxiu del Ministeri de l'Interior una còpia del seu expedient penitenciar complet, ja que només teníem la part corresponent al Reformatori d'Adults d'Alacant. És la novetat que mostrem en esta exposició.



AHPA. Institucions penitencières. Expedients penitenciaris.
Expedient penitenciar de Miguel Hernández Gilabert.

És imprescindible destacar també la presència, en els nostres documents, de l'insigne economista Germán Bernácer, per desgràcia més reconegut internacionalment que en sòl patri, encara que la Universitat d'Alacant li ha reservat un lloc d'honor al campus. La família Bernácer, també alacantina, va freqüentar, igualment, la notaria de Lorenzo de Irizar, i els fills Germán i Julio van ser alumnes de l'Institut de Segona Ensenyança. Allí, Germán va mantindre una estreta amistat, que duraria tota la vida, amb molts dels intel·lectuals alacantins coetanis, i dona la raó a Rilke

cuando afirma que “La verdadera pàtria de l’home és la infància”. L’any 2014 l’Institut de Cultura Juan Gil Albert li va dedicar el núm. 63 de la revista Canelobre, en què Manuel Sánchez Monllor, en l’article “Germán Bernácer Tormo. El economista-humanista y sus amigos-hermanos”, respecte de l’amistat, diu:

Unidos desde muy jóvenes por su inquietud y lazos de afecto y solidaridad, hubo durante el primer tercio del siglo XX una generación de alicantinos nacidos en calles muy próximas y en el corto espacio de nueve años –entre 1897 y 1888–, algunos de los cuales llegaron a ser relevantes personalidades. Nos referimos a la personalidad que nos ocupa, el catedrático y economista Germán Bernácer Tormo (1883), al escritor Gabriel Miró Ferrer (1879), al archivero, escritor e historiador Eduardo Irlas Garrigós (1883), al compositor Oscar Esplá y Triay (1886), al pintor Emilio Varela Isabel (1887) y al arquitecto Juan Vidal Ramos (1888).³

Però la intensa eferescència cultural d’este moment històric a Alacant fa necessari recollir una altra sèrie d’intel·lectuals que no van adquirir tant renom nacional o internacional, però que van ser fonamentals per al desenvolupament de la cultura en la nostra ciutat. A la majoria els vincula el seu pas per l’Institut de Segona Ensenyança o, inclús, la pertinença al claustre de



AHPA. Fons d’Educació. Institut Jorge Juan.
Expedients acadèmics

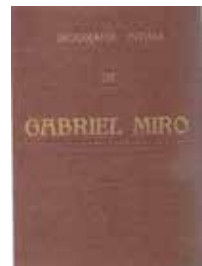
3 - SÁNCHEZ MONLLOR, Manuel. “Germán Bernácer Tormo. El economista-humanista y sus amigos-hermanos”. (Número monográfico de: *Canelobre*: revista del Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert. Verano 2014, 63, 446 págs. 55-56

professors, on es van forjar profundes amistats. Els germans Eduardo i Rafael Campos Vassallo, este últim poeta amb aires del Romanticisme, més pròxims per edat a Altamira i Giner; els cronistes d'Alacant Francisco Figueras Pacheco i Vicente Martínez Morellá; Cristóbal Pacheco Vassallo, membre de la Comissió Provincial de Monuments; Eduardo Irles Garrigós, escriptor, arxiver i historiador, o els elxans Rafael i Alejandro Ramos Folqués, vinculats amb l'Alcúdia i l'estudi del Misteri d'Elx, juntament amb Juan Gómez Brufal, dedicat a la investigació sobre el Misteri d'Elx durant els seus 30 anys com a arxiver del Patronat Nacional del Misteri d'Elx.

La frenètica activitat cultural i política del començament de segle va produir una gran proliferació de diaris i revistes a la ciutat. Entre els alumnes de l'Institut de Segona Ensenyança apareixen els directors i periodistes d'esta fecunda premsa alacantina: Antonio i Ildefonso Galdó Chàpuli, de *La Unión Democrática* i *La Correspondencia* de Alicante, respectivament; Florentino Elizaicin España, d'*El Correo*; Emilio Costa Tomás, del *Diario de Alicante*, o Francisco i José Guardiola Ortiz, d'*El liberal* i *El Republicano*, respectivament.

José Guardiola és una figura especialment destacada en la societat alacantina perquè, a més de periodista, va fer els seus temptejos com a escriptor; la primera biografia de Gabriel Miró la va escriure ell, va presidir la Comissió Provincial de Monuments, l'Ateneu o la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat d'Alacant, i va ser advocat i polític republicà. El seu expedient penitenciari es troba també a l'arxiu⁴.

Portada del llibre Biografía íntima de Gabriel Miró, José Guardiola, 1935.



4 - AHPA. Sig. 19591/140

3. CIENTÍFICS

A causa de l'origen alacantí de l'insigne científic humanista Jorge Juan Santacilia, l'arxiu té diverses escriptures notarials de la família Juan, entre les quals destaquen el testament de son pare Bernardo Juan y Canicia, a més d'algun poder i obligació que també va atorgar.



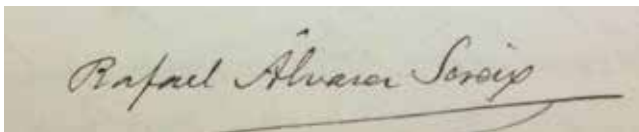
AHPA Sig. 592



Gravat de Jorge Juan, per J. Maea.
Cervantes Virtual

Hi ha diverses escriptures del seu oncle, Antonio Juan, prevere, que es va ocupar de la seua educació després de la prematura mort de son pare, i diverses escriptures familiars, entre les quals destaca l'escriptura de divisió i partició de béns del testament de la seua germana Margarita Juan Santacilia.

El geògraf enginyer forestal Rafael Álvarez Sereix, que va ser president de la Real Sociedad Geográfica de Madrid i ocupa un lloc en el nostre carrer, està present gràcies al seu expedient acadèmic i el seu testament, atorgat el 5 de juliol de 1905 a la notaria de Lorenzo de Irizar.



AHPA Sig. 1780

Trobem també l'expedient acadèmic de Vicente Inglada Ors, militar, però sobretot, científic. Va destacar com a sismògraf, va ser l'introductor de la sismologia teòrica al nostre país i estava considerat una autoritat mundial en la matèria. Va formar part de diverses acadèmies científiques com ara la de Ciències Exactes, Físiques i Naturals de Madrid. La seua obra més coneguda és *La sismología. Sus métodos. El estado actual de sus problemas fundamentales. La prospección sísmica*.

4. PROFESSORS

L'ensenyança a Alacant va tindre la sort de comptar, tant a l'Institut de Segona Ensenyança com a l'Escola Model, a l'Escola Annexa o a l'Escola de Comerç amb professors de la talla d'Hermenegildo Giner de los Ríos, per al primer; Rodolfo Llopis, per a l'Annexa, o Germán Bernácer, com a catedràtic de la de Comerç.

En el cas de l'Institut, el seu director catedràtic de Geografia i història, Emilio Senante y Llaudes, que va gestionar el trasllat de l'Institut a l'edifici del carrer Ramals, apareix en diverses escriptures dels protocols notariais de D'Irizar: concretament, en la divisió de béns d'Encarnación de Zela Roldán o en la concessió de dret de retracte i arrendament d'aigua, com a vicepresident del Canal de l'Horta, atorgades les dos en 1898⁵. Era fill de Manuel Senante Sala, que va dirigir l'Institut durant 35 anys.



Fotografia. Arxiu Institut Jorge Juan

5 - AHPA. Sig. 1676

El metge Manuel Ausó y Monzó, defensor de l'homeopatia i fundador de la Societat Espiritista d'Alacant i la revista espiritista *La Revelación*, va detindre la Càtedra d'Història Natural i apareix, com a secretari i després com a director de l'Institut, firmant en molts dels expedients.

Enrique Ferré Vidiella, catedràtic d'Agricultura i director del periòdic *El Noticiero*, figura també formant part de la societat *Los Diez Amigos* en la compra d'un solar, escripturada a la notaria de Lorenzo de Irizar el 12 de desembre de 1895.

Isidro Albert Berenguer, a més de professor de l'Institut, va ser el primer director de la Biblioteca Pública d'Alacant quan estava al carrer dels Reis Catòlics. Estos quatre personatges donen noms a carrers de la nostra ciutat.



Quadre de professors de l'Institut. (Arxiu Municipal d'Alacant).
Foto presa de Canelobre núm. 55

L'Escola Model d'Alacant, fundada pel pastor protestant Francisco Albricias Bacás en 1897, es va convertir en el centre d'ensenyança de major prestigi de la ciutat perquè aplicava la pedagogia europea més avançada del moment. Albricias va poder traslladar i ampliar l'escola gràcies a un préstec de José Morote, que li va permetre la compra d'un solar a José de Rojas; les dos operacions van ser escripturades a la notaria D'Irizar l'any 1902. Els seus dos fills, Franklin i Lincoln Albricias, polítics alacantins, van ser també professors de l'escola.

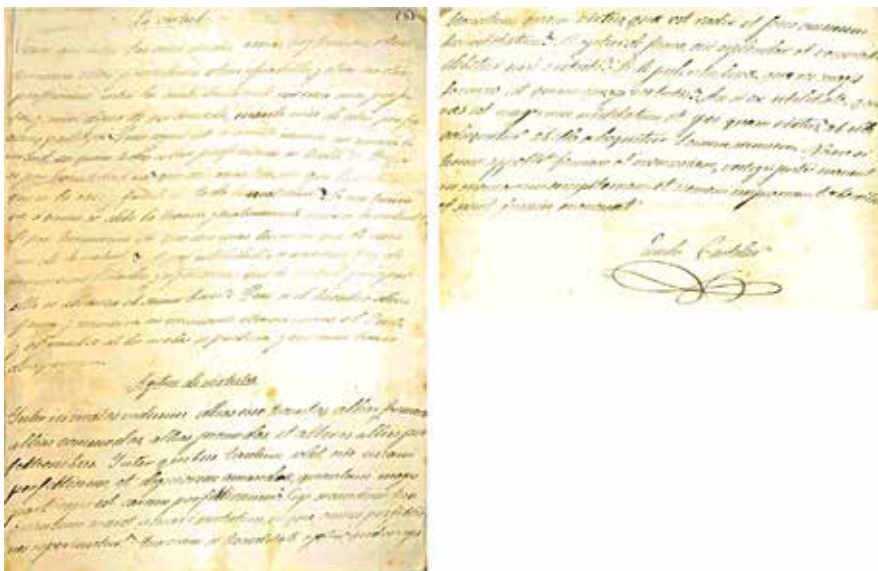


AHPA Sig. 1729

5. POLÍTICS

El camp de la política és terra extensa a Alacant i en el cas de l'arxiu també, per això podem trobar-hi des de polítics d'àmbit nacional fins a l'immens conjunt dels polítics provincials i locals. Es fa imprescindible subratllar la presència de representants de la talla d'Emilio Castelar, Eleuterio Maissonave o José Canalejas.

Emilio Castelar va ser president de la 1^a República espanyola. Havia nascut a Cadis però els seus pares eren oriünds de la província d'Alacant. Al morir son pare, la família torna a Elda i en 1845 comença els estudis a l'Institut de Segona Ensenyança d'Alacant, per a l'obtenció del grau de batxiller en Filosofia. Després en la seua activitat docent universitària, va ser catedràtic d'Història Crítica i Filosòfica d'Espanya a la Universidad Central de Madrid.



AHPA. Fons Educació. Institut Jorge Juan. Expedients acadèmics

La saga dels Maissonnave y Cutayar, una de les famílies de comerciants d'origen francès assentada a Alacant, està present en nombroses escriptures dels protocols notariaus degut principalment a les seues activitats comercials i familiars. Així, són abundants les escriptures de Francisco, Clementina o Juan Maissonnave y Cutayar; per exemple, Francisco fa testament en 1898 o escriptura una compra en 1902, i tots passen per la notaria D'Irizar i per les aules de l'Institut. Eleuterio és el germà més conegut, va ser alcalde d'Alacant de 1870 a 1873, triat diputat a corts per la circumscripció d'Alacant en les eleccions de 1869, 1872, 1873, 1879, 1881 i 1886, i ministre d'Estat i després de Governació durant la 1ª República.



Fotografia
d'Eleuterio Maissonnave
presa
d'Alicante Vivo

AHPA. Fons Educació.
Institut Jorge Juan. Expedients acadèmics.

José Canalejas Méndez va ser ministre de Foment, de Gràcia i Justícia, d'Hisenda i d'Agricultura, Indústria, Comerç i Obres Públiques, durant la regència de Maria Cristina, i president del Consell de Ministres i novament ministre de Foment i ministre de Gràcia i Justícia, durant el regnat d'Alfons XIII. Va ser triat president del Congrés dels Diputats d'Espanya durant la legislatura de 1906-1907 i, com consta en la fitxa de l'arxiu del Congrés dels Diputats, va ser diputat per Alacant en les legislatures dels anys 1891, 1893, 1896, 1898, 1899, 1901, 1903, 1905, 1907 i 1910.

El seu pas per Alacant queda testimoniats per la visita a la notaria D'Irizar, per a atorgar un poder el 4 de setembre de 1905.

A close-up photograph of a handwritten signature in dark ink on a light-colored paper. The signature is written in a cursive, flowing style and reads "José Canalejas Méndez".

AHPA Sig. 1782

La ciutat li va tributar homenatge amb el grup escultòric de l'escultor Vicente Bañuls, emplaçat en un lloc privilegiat.



AHPA Arxiu fotogràfic.

Si ens endinsem en l'àmbit de la política local i provincial, tornem a trobar els nostres polítics més pròxims ocupant els pupitres de les aules de l'Institut Jorge Juan i acudint anys després al despatx de Lorenzo de Irizar a escripturar els seus quefers públics i privats. Els quefers públics, perquè moltes de les activitats de caràcter administratiu es feien acompanyades d'una acta notarial. Així, podem citar a manera d'exemple l'adjudicació d'una parcel·la pública firmada per Zoilo Martínez Blanquer, alcalde accidental, en 1900; la subhasta i la permuta de terrenys per Luis Pérez Bueno, alcalde accidental; les escriptures d'arrendament d'escoles i l'adjudicació de parcel·la firmades per l'alcalde Alfonso de Rojas y Pascual de Bonanza, en 1905; l'acta de subhasta firmada per Federico Guardiola Forgas, diputat provincial i delegat del governador civil, o les diverses actes de subhasta, també, firmades per l'alcalde d'Alacant Federico Soto Mollá, les tres esteses l'any 1912. Totes elles legalitzades davant del notari Lorenzo de Irizar.

L'arxiu té l'expedient acadèmic de batxiller i documents notariais diversos de nombrosos alcaldes, com ara José Forner Pascual de Pobil (1895-97), Alfonso de Sandoval y Bassecourt (1899-1901), José Gadea Pro (1901-03), Alfonso de Rojas y Pascual de Bonanza (1903-05), Federico Soto Mollá (1910-13), Miguel Elizaicín España (1923-24), Florentino de Elizaicín España (1930), Lorenzo Carbonell Santacruz (1931-34), Alfonso Martín de Santa Olalla (1934-36), José Pascual de Bonanza y Pardo (1936), Ambrosio Lucíañez Riesco (1939-42), Manuel Montesinos Gomiz (1946-49), Francisco Alberola Such (1949-54), Agatángelo Soler Llorca (1954-63) o Francisco García Romeu (1973-76).

Respecte a la Diputació Provincial, apareixen també expedients acadèmics dels seus presidents: Elier Manero Pineda (1930) o Franklin Albricias Goetz (1931-34), i de nombrosos diputats provincials. Hem d'afegir que els seus noms componen així mateix el mosaic de la guia de carrers alacantins.

6. COMERCIANTS

Al parlar d'Eleuterio Maissonave hem dit que pertanyia a una de les sagues de comerciants francesos que es van instal·lar a Alacant en el segle XIX, però la presència de negociants estrangers a la nostra ciutat es remunta moltíssim més arrere, impulsada fonamentalment per la nostra privilegiada situació geogràfica gràcies a la Mediterrània que ens banya i al nostre port. La tesi doctoral de l'investigador d'este arxiu Vicente Seguí, *Comerciantes extranjeros en Alicante (1700-1750): hombres de negocios franceses y genoveses en una ciudad mediterránea*, que ha utilitzat com a font principal el nostre protocols notariais del segle XVIII, així ho testifica:



Fotografie col·lecció Del Olmo Dupuy

Desde que, hacia mediados del siglo XIII, Alicante fuese arrebatada al poder sarraceno e incorporada al dominio cristiano de Castilla, su devenir e importancia histórica ha estado vinculada siempre a su puerto y a las actividades propias de su tráfico comercial determinado, a su vez, por su idóneo emplazamiento natural y su excelente situación geográfica. /.../Se conoce que los primeros en establecerse en Alicante fueron mercaderes italianos y hanseáticos, presentes en la ciudad desde la Baja Edad Media. A éstos se sumarían, ya en el siglo XVI, principalmente comerciantes franceses, ingleses y holandeses que continuaban asentados en la ciudad durante el Antiguo Régimen formando colonias o “naciones”, siendo la francesa y la genovesa las más numerosas en la centuria dieciochesca, si bien la inmigración gala era más cualificada que la procedente de Génova, teniendo la primera mayor trascendencia que la segunda, no sólo por disponer de un contingente más numeroso, sino, sobre todo, por la actividad profesional de sus componentes ⁶.

6 - SEGUÍ ROMÁ, Vicente. *Comerciantes extranjeros en Alicante (1700-1750): hombres de negocios franceses y genoveses en una ciudad mediterránea*. Alicante: Universidad, 2012

Seguí destaca per al segle XVIII els cognoms: Amorrích, Bouligny, Choly, Marabeuf, Maricone i Pavia.

A mitjan segle XIX i principis del segle XX se van anar assentant, entre altres, els cognoms Maissonave, Salvetti, Prytz, Ravello, Dupuy, Bardin, Lagmaniere, Leach, la majoria dels quals es dedicaven al comerç del vi, cosa que arreplega l'article de Motserrat Planelles "Presencia francesa en la producción y el comercio del vino en Alicante", en el núm. 54 de la revista Canelobre, dedicat monogràficament a esta matèria tan important per a la nostra economia: "La vid y el vino en Alicante"⁷. Altres, relacionats amb l'activitat portuària, van ser consignataris de naus i alguns van fer un pas cap a la política local. Molts dels fills d'estes famílies van estudiar a l'Institut de Segona Ensenyança d'Alacant i van escripturar la seua activitat, per descomptat, en la notaria de Lorenzo de Irizar.



Fotografies col·lecció Del Olmo Dupuy

7 - PLANELLES, Montserrat. "Presencia francesa en la producción y el comercio del vino en Alicante". En *Canelobre*: revista del Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert. Año 2009, nº54.

Dins de l'activitat econòmica de la ciutat cobra un paper destacat la societat anònima *Los Diez Amigos*, autora de la construcció del barri de Benalua, primera expansió perifèrica de la nostra ciutat:

En el último tercio del siglo XIX, debido a la expansión del comercio portuario, principalmente del sector vinícola –con Francia–, Alicante experimentó un destacado crecimiento, consolidándose una importante burguesía urbana. El desarrollo económico favoreció el crecimiento demográfico, provocando que la escasez de viviendas, sobre todo económicas, llegara a convertirse en uno de los principales problemas de la población. El hacinamiento en el casco urbano, la carencia de agua y la falta de higiene, conllevaron trágicas consecuencias, sucesivas epidemias de cólera, evidenciándose la necesidad de construir ensanches fuera de la ciudad tradicional. Las obras de ejecución del ensanche de Alicante no se iniciaron hasta el año 1898. /.../la oportunidad de invertir en el sector de la construcción despertó el interés de la incipiente burguesía local, enmarcándose el nacimiento del barrio de Benalúa en este particular contexto. Por iniciativa de la Sociedad Anónima Los Diez Amigos, Benalúa inició su construcción en 1884, anticipándose catorce años a la ejecución del ensanche, justificando su idoneidad en esta carencia y en el discurso recurrente de la vivienda social, argumentos de peso para desviar la atención de su marcado carácter especulativo ⁸.

La societat *Los Diez Amigos* es va constituir el 6 gener de 1883 per escriptura pública davant del notari d'este arxiu, Vicente Bernabeu y Marco⁹, i originàriament va estar formada per: José Carlos de Aguilera (marqués de Benalua), José Soler y Sánchez, Clemente Miralles de Imperial, José Carratalá Cernuda, Armando Alberola Martínez, Francisco Pérez Medina, Pedro García Andreu, Juan Foglietti y Piquer, Arcadio Just Ferrando i Pascual Pardo Gimeno. Guardiola Picó, l'arquitecte del projecte, es va incorporar a la societat després del cessament de Miralles de Imperial. Tots, tret de

8 - PÉREZ DEL HOYO, Raquel. "Benalúa de Alicante: la identidad de un barrio transformado reconsiderada desde la actualidad". En *Arquitectura y Urbanismo* vol. XXXIII, nº 2, 2012

9 - AHPA Protocolo, núm. 1419

Miralles de Imperial, donen nom a carrers del barri i la majoria d'ells foren alumnes de l'Institut de Segona Ensenyança. D'altra banda, l'activitat de la societat està perfectament testificada en els protocols notariais de Lorenzo de Irizar: només l'any 1898 hi ha 15 escriptures que hi corresponen.

7. METGES

La guia de carrers d'Alacant està plena de noms de metges, cosa que denota la gran valoració que la professió ha tingut tradicionalment per als alacantins.

Una de les avingudes principals del centre de la ciutat és l'avinguda del Doctor Gadea. El seu titular, José Gadea Pro, a més de metge i farmacèutic, va ser alcalde d'Alacant, liberal fusionista durant tres períodes (1893-1895, 1897-1899 i 1901-1903) i va presidir la *Sociedad Económica de Amigos del País*. Va estudiar el batxillerat a l'Institut de Segona Ensenyança. Apareix pel despatx de D'Irizar realitzant una compra venda en 1898.¹⁰

Evaristo Manero Mollá, el carrer del qual conflueix en la plaça de Gabriel Miró, va ser el fundador de la Creu Roja a Alacant i va treballar en la lluita contra la lepra a la nostra província. Va visitar la notària De Irizar per a atorgar un poder el 4 de febrer de 1905.



Placa del Carrer
Manero Mollá

10 - AHPA Sig. 1674. Escripura de compravenda de José María Gadea Pró. 1898. Lorenzo de Irizar

El metge Pascual Pérez Martínez, fill predilecte de la ciutat, que dóna nom a un conegut carrer alacantí per estar-hi situada la comissària central de la ciutat, va tindre una destacada intervenció en les diverses epidèmies que assolaren la ciutat a la llarg del segle XIX, va ser membre des de 1884 de l'Institut Mèdic Valencià i un dels metges pioners de la creació del col·legi professional a Alacant. Figura com a testimoni d'un testament de paraula, el 22 de gener de 1900, en el protocol corresponent a Lorenzo de Irizar.¹¹

Els Van-der Hofstadt són una saga de metges alacantins d'origen belga, Carlos Van-Der Hofstadt, reputat cirurgià digestiu i acadèmic de la Reial Acadèmia de Medicina de València, té també una avinguda al seu nom. Ell i el seu germà Eduardo estudiaren a l'Institut de Segona Ensenyança d'Alacant.

8. MILITARS



AHPA. Fotografia Col·lecció
Del Olmo Dupuy

S'ha parlat de Jorge Juan i de Vicente Inglada, entre els científics, però recordem ara que també van ser militars. Jorge Juan va pertànyer a la Reial Armada. La llista de carrers d'Alacant recull alguns noms de militars,

11 - AHPA Sig. 1692

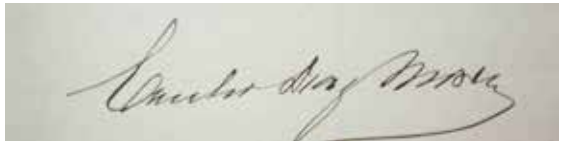
com ara el tinent coronel Chápuli, l'expedient acadèmic del qual també consta en el Fons de l'Institut Jorge Juan.

No obstant això, alguns dels militars que ocupen espai en este arxiu van ser especialment destacats. Quasi coetani de Jorge Juan és Juan José Ruiz de Apodaca, virrei de Nova Espanya. Entre la documentació de l'escola de marina del fons de l'Institut Jorge Juan, apareix un bell document, amb el segell de les seues armes, en què autoritza la navegació a un pilot.



AHPA. Fons Educació. Institut Jorge Juan.
Escola de Marina

Emilio Díaz Moreu, un altre dels nostres militars coneguts també pertanyent a la marina, va tindre un paper destacat en el breu regnat d'Amadeu de Savoia i una important carrera en la marina espanyola. La segona part de la seua vida la va dedicar a la política, com a



AHPA Sig. 1779

senador i diputat a corts generals. En 1905, any en què va ser triat senador per Alacant, visita diverses vegades la notaria D'Irizar.

NUESTROS MARINOS



Don Emilio Diaz Moran
Comandante del Cristobal Colon

Nuestra marina de guerra



El Cristobal Colon, acorazado de segunda clase

Segun los telegramas, el Colon es el acorazado que ayer salio con rumbo a las Indias, llevando con los buques de escolta los buques de Cuba. El Cristobal Colon, mandado por el teniente de mar y diputado a Cortes señor Diaz Moran, es una gran corbeta, y por sus armamentos ofensivos y defensivos es considerado como uno de los primeros buques de guerra. Tiene 100 metros de quilla, sus máquinas, sistema de tracción, etc., son una fuerza de 12.000 caballos y una velocidad de 20 millas. Tiene ocho cañones y varias maqui-

nas auxiliares que funcionan por la electricidad. En el fondo de la cubierta, lo mismo en el costado, la popa, los costados y proa, y de 6000 metros en la cubierta superior. Su artillería principal es la cubierta en los cañones Armstrong, de 24 centímetros, diez de 12, diez de 17, diez de 21, artillería de tiro largo y tiro corto. Fue construido en los astilleros de Sestri Ponente, de Génova, en 1896-97.

La Vanguardia. 2 de juny de 1898. P.4

El tinent general Buenaventura Carbó i Aloy, president de la Junta Revolucionària del Govern de Granada durant la Revolució de 1868 i ministre de la Guerra en 1872, va ser també Governador Militar i diputat i senador per la província d'Alacant. La seua viuda M^a Gracia de Soria Ladaux va fer testament el 8 de febrer de 1910 en la notaria D'Irizar.¹²

12 - AHPA. Sig. 1835 Registre d'actes d'última voluntat inscrits en la notaria de Lorenzo de Irizar y Avilés 1906-1910

9. NOBLESA

A més de la noblesa autòctona, de la qual parlarem amb més deteniment, en els protocols del segle XVIII trobem Juan Francisco de Castellví, marquès de Laconi; José de Alcedo y Campuzano, marquès de Vallaformada; Gabriel Bernaldo de Quirós y Velasco, marquès de Monreal i vescomte de Mirálcazar; el marquès Mario de Testa-ferrata o la marquesa de Montealegre.

En el segle XX la notaria de Lorenzo de Irizar de vegades pareix un saló de l'alta societat. Només en 1900 trobem el testament de Miguel Orlando e Ibarrola, marquès de Zambrano, el 22 de gener; dos poders de Juan Bautista Castillejo Sánchez de Teruel, comte de Floridablanca, el 23 de gener; un poder de Dolores Girón y Sánchez, marquesa viuda de Rio-Florido, el 6 de febrer, i un altre poder de la VIII marquesa de la Cañada, María Luisa Diago y Terry, de la també comtessa d'Armíldez de Toledo i de la marquesa de San Martín de la Ascensión.

En 1905 el marquès de Campo, Jose Luis Bruna, també poeta modernista, atorga un poder el 28 de gener. Antonio Lamo de Espinosa y de la Cárcel, comte de Noroña, passa per la notaria l'11 de maig, i en 1912 trobem Nicolás Santa Olalla y Rojas, marquès de l'Hermida, que va ser diputat a corts generals, i va participar amb el IX marquès del Bosch, Miguel de Rojas y Moreno, en la cessió de terrenys per a la construcció del Mercat Central d'Alacant a la notaria d'Isidoro Lapuente (14-11-1901) i després en la de Lorenzo de Irizar pel mateix assumpte (24-3-1912).



Portada del libro
"Alma Glauca"



AHPA Sig. 8916

Si ens centrem en la noblesa local, precisament la marquesa del Bosch, María Luisa Bosch, ja apareix en els nostres protocols del segle XVIII. Més pròxim a nosaltres, el VIII marquès del Bosch, José María de Rojas y Galiano és assidu a la notaria D'Irizar; en 1902, figura en nou escriptures, per exemple, i el 18 de novembre de 1905 atorga un poder on figura amb tots els seus títols: marquès del Bosch d'Arés, Comte de Casarojas i Comte de Torrellano. Va ser un personatge molt influent a Alacant en el seu temps, va començar com a governador civil i diputat provincial, i després diputat a corts generals liderant el Partit Conservador.

Entre els alcaldes hem citat Alfonso de Sandoval y Bassecourt, a més, baró de Petrés, qui participa en l'escriptura de subhasta d'arbitri de llocs públics el 26 de desembre de 1900, a la notaria D'Irizar, i a José Forner Pascual de Pobil, baró de Finestrat, el 12 de març de 1895, a la mateixa notaria.

Salvador de Lacy y Zafra, marquès de Lacy, que també té el corresponent expedient acadèmic en el fons de l'Institut Jorge Juan, va freqüentar així mateix la notaria de moda a la capital alacantina, en setembre de 1900 i de 1905.

Cognoms com Roca de Togores, Pascual de Pobil o de Bonanza pertanyen a famílies de la noblesa alacantina i els seus documents estan molt presents en el nostre arxiu.

10. DONES

Encara que l'Arxiu Històric Provincial d'Alacant acaba de clausurar una exposició monogràfica sobre la dona, "Històries de dona, segles XVIII-XX", no volem deixar de destinar un espai a les dones amb nom propi que també habiten els nostres depòsits. Fem una menció al conjunt de dones que van iniciar els estudis de batxillerat a l'Institut de Segona Ensenyança

d'Alacant en les alborns del nou segle XX.

Són Aurelia Monllor Pérez, l'expedient de la qual s'inicia en 1896 i que després va ser professora d'Escola de Magisteri, com testifica l'orde sobre la seua jubilació del Ministeri d'Educació Nacional, i M^a Teresa Ramón Muñoz, matriculada en 1904.

A més, exposem diversos documents de dos dones protagonistes indiscutibles de la nostra història contemporània: María Moliner i Carmen Caamaño, i d'una de les nostres més cèlebres pintores, Juana Francés, l'única dona membre del grup *El Paso*, un grup fonamental en la formació de l'avantguarda artística espanyola de postguerra.

María Moliner és àmpliament coneguda pel seu importantíssim *Diccionario de la lengua española*, però en l'arxiu apareix com a directora de la Secció d'intercanvi i adquisició de llibres per a biblioteques públiques del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, i envià lots de llibres a l'Institut de Segona Ensenyança d'Alacant. Són documents que testimonien el seu esforç per a estendre la cultura al nostre país.



Fotografia de María Moliner
presa del *Centro Virtual Cervantes*



AHPA. Fons Educació.
Institut Jorge Juan. Correspondència

Carmen Caamaño està vinculada a María Moliner perquè va ser bibliotecària de l'institut alacantí i les dos van fer oposicions al cos facultatiu d'arxiviers i bibliotecaris. Però, a més, també està vinculada a Francisco Giner de los Ríos, ja que formà part de les missions pedagògiques de la *Institución Libre de Enseñanza* que van recórrer el país acostant la cultura als llocs més allunyats.

Carmen Caamaño va ser també la fundadora de la Federació Universitària Escolar, el moviment estudiantil que va combatre la dictadura de Primo de Rivera. L'arxiu té documentació de la seua gestió com a bibliotecària i el seu expedient penitenciar i el del seu marit, el pintor Ricardo Fuente Alcocer, company de Miguel Hernández al Reformatori d'Adults d'Alacant.

Carmen Caamaño, junt amb María Moliner i María Zambrano, qui va compartir facultat a Madrid amb ella, van pertànyer a les primeres generacions de dones espanyoles a obtindre un títol universitari, les tres es van llicenciar en Filosofia i Lletres.

Tot l'elenc de personatges i personalitats que presentem en esta exposició que d'alguna manera han contribuït a construir la societat alacantina del present, no és més que una xicoteta mostra de la riquesa dels fons que custòdia l'Arxiu Històric Provincial d'Alacant.

AHPA. Fons Educació.
Institut Jorge Juan. Correspondència



SELECCIÓ BIBLIOGRÀFICA DE LA BIBLIOTECA PÚBLICA D'ALACANT

La Biblioteca Pública de l'Estat a Alacant José Martínez Ruíz "Azorín" es troba ubicada al Passeig de Ramiro, és de titularitat estatal i està gestionada des de 1983 per la Generalitat Valenciana a través de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport i la Direcció General de Cultura, a la qual està adscrita. La creació d'aquesta institució bibliotecària es remunta a 1855. A causa de la seua antiguitat i al caràcter dels seus fons, és una biblioteca tant d'investigació, com de consulta i de divulgació.

Com a servei públic a la comunitat i conscient del paper que exerceix una biblioteca pública a la Societat de la Informació, té com a objectiu prioritari facilitar-ne l'accés de la ciutadania, tot proporcionant modernes eines de recerca i accés al document i a la informació que conté sobre qualsevol suport. Atenent, a més, a les necessitats d'oci i d'entreteniment cultural de la ciutadania.

La Biblioteca té automatitzats els seus fons i serveis i participa en l'elaboració del Catàleg Col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic de l'Estat Espanyol i en el de la Comunitat Valenciana.

Els orígens d'aquesta Biblioteca Pública estan indiscutiblement lligats a l'Institut de Segona Ensenyança de la ciutat d'Alacant, origen dels seus fons juntament amb aquells procedents de la desamortització i les adquisicions de la Comissió Provincial de Monuments, que també col·laborava amb la biblioteca, a la qual se sumaven les donacions institucionals i que configuraven la completa col·lecció de la Biblioteca Pública d'Alacant.



Des dels seus inicis, la Biblioteca va tenir com a missió principal recopilar i conservar tots els fons de caràcter local i provincial, com a dipositària de tota la producció impresa d'Alacant des de molt abans, fins i tot, de l'existència del Dipòsit Legal en 1957, del qual també va ser dipositària fins a l'any 2012 i que va servir per continuar augmentant el seu fons local. Aquesta tasca explica el seu important i complet fons local alacantí, format per llibres i fullets de temàtica alacantina que abracen des d'un incunable fins a exemplars dels segles XVI a XVIII, sense oblidar-nos de la col·lecció de publicacions periòdiques que abasta des de 1811 fins als nostres dies.

La selecció que, d'entre els seus fons, fa la Biblioteca Azorín per a aquesta exposició inclou algunes publicacions de les quals són els protagonistes de la mostra que ens ofereix l'AHPA.

L'AHPA aporta els documents que formen part del quefer diari dels seus protagonistes, els seus documents administratius o burocràtics, tan necessaris com poc coneguts, mentre que la Biblioteca incorpora aquelles obres impreses sorgides de la mà dels propis autors. Un conjunt de personalitats il·lustres en diferents camps del coneixement amb una vocació literària molt arrelada i que abraça una temàtica molt àmplia. Des de textos literaris, o d'educació i cultura popular, fins a textos econòmics, passant per investigacions arqueològiques, estudis sobre retòrica, art memòries presentades per polítics com a garant de la seua tasca realitzada. Obres que reflecteixen els coneixements, pensaments, inquietuds i intencions dels seus creadors i que gràcies a seua conservació, constitueixen un valuós llegat per a la posteritat. La selecció inclou, com a valor únic afegit, l'existència d'exemplars dedicats de manera manuscrita i personalitzada en les seues primeres pàgines pels propis autors.



Comissàries:

María del Olmo Ibáñez (AHPA)

Amparo Fenollar López (AHPA-BPEA)

Adelina Rodríguez Espinosa (BPEA)

Lloc:

Sala d'Exposicions

Arxiu Històric Provincial d'Alacant

Directora general:

Marta Alonso Rodríguez

Equip:

Marcela López Herrero

M^a Carmen Marín Melgar

M^a Cleofé Dávila San José

Teresa Álvarez del Palacio

Susana González Martínez

Edita:

Arxiu Històric Provincial. Direcció General de Cultura

Textos: María del Olmo Ibáñez

Amparo Fenollar López

Adelina Rodríguez Espinosa

Muntatge:

Edelmir Galdón

Imprimeix:

Imprenta Botella

D.L.: A515-2015



